

A POLITIKAI VEZETÉS NARRATÍV KONSTRUKCIÓJA

A magyarországi politikai vezetéskutatói munkák konstruktivista olvasata*

Árpási Botond
(ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2020. január 3., opponálás: 2020. január 5. – február 19.,
véglegesítve: 2020. március 10.*

ÖSSZEFOGLALÓ

E tanulmány a hazai politikai vezetéssel foglalkozó munkákat kívánja áttekinteni egy szociálkonstruktivista politikatudományi szemléleti mód alapján. Az írás feltételez egyfajta „elektív affinitást” a konstruktivizmus interszubjektivitásra fókuszáló felfogása és a vezetés formatív erejét hangsúlyozó megközelítés között. E fogalom nem pusztán lehetővé teszi a magyarországi kutatások rendszerezését, strukturálását, de általa elméleti szinten is jobban megragadhatóvá válnak a hazai hangsúlyos irányok jellemző vonásai. Ugyanis e diskurzus sajátossága a politikai vezetés voluntarizmusát és *leadership* jellegét előtérbe helyező szemlélet egyfelől, s visszatérő konstruktivista előfeltevések megfogalmazása másfelől. Mindez egy konstruktivista olvasatban azt jelenti, hogy a társadalmi és politikai valóság nyelvi-diszkurzív alakításában a politikai vezetők kiemelt szerepet játszanak, így a jelentésszerű társadalmi valóságot nagymértékben a vezetői történetek hozzák létre.

Kulcsszavak: Politikai vezetés ■ szociálkonstruktivizmus ■ történetalkotás

„He thinks good and bad aren't actually good and bad in any absolute or metaphysical sense, he believes them to be categories of our own making, social and psychological conventions which we have evolved in order to make living in groups a practical possibility.”

(Tom Stoppard: *Jumpers*)

Noha a politikai vezetéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalomban továbbra is az esszencialista intézmény- és pozícióközpontú vizsgálatok „dominálnak” (Bennister, 2012; Bennister et al., 2015; Blondel, 1987; Helms, 2005 és 2012), azonban az utóbbi években elterjedté vált e tudományos diskurzusban a politikai vezetés szociálkonstruktivista megközelítése (Grint, 2004; Bevir, 2007; az

* Köszönettel tartozom Mándi Tibornak és Illés Gábornak a kitaláló támogatásukért és a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért.

összegzéshez lásd: Elige, 2015). E felfogás sajátos vezetéseméleti problémaérzékelése abban ragadható meg, miszerint a politikai valóságot egy jelentésszerű valóságként értelmezi, ugyanakkor ennek a valóságnak a nyelvi-diszkurzív alakításában nem mindenki vesz részt egyenlő részben (Choi, 2007; Bevir, 2005: 22–23.) – ami felveti a politikai vezetés kérdését. Némiképp konkrétabban fogalmazva ez azt jelenti, hogy ha elfogadjuk az interszubjektivitás és egyenlőtlenség előfeltevéseit, akkor felmerül a történetalkotás problémája: az tudni illik, hogy miként képesek a politikai vezetők történeteik révén formálni, alakítani a politikai valóságot. E megközelítésben tehát fennáll valamiféle kölcsönös vonzás vagy szimpátia értelmében vett „elektív affinitás” (*Wahlverwandtschaft*) a konstruktivizmus interszubjektivitásra fókuszáló felfogása és a vezetés formatív erejét hangsúlyozó megközelítés között.

Jelen dolgozat egyfajta *state-of-the-art review* műfaji jelleggel kívánja áttekinteni a magyarországi politikai vezetéskutatási munkákat (*rendszerző-strukturáló* célkitűzés), azt vizsgálva, hogy az e témában készült hazai munkák miként értelmezhetők az „elektív affinitás” fogalmával kijelölt vezetéseméleti pozícióból, azaz azoknak egy konstruktivista olvasatát kívánja adni (*elméletileg újító* célkitűzés). Még pontosabban egy konkrét probléma, a politikai vezetés és történetalkotás vonatkozásában tekinti át a hazai munkákat. Egyrészt azért, mert a politikai vezetést és valóságot társadalmilag (közösen és nyilvánosan) és nyelvileg létrehozott konstrukciónak tekintő szociálkonstruktivista megközelítésben mind módszertanilag (Yanov, 2007), mind pedig elméletileg központi szerepet játszanak a narratívák (Choi, 2007) – azaz, a jelentésszerű társadalmi valóságot nagymértékben elmesélt történetek hozzák létre. Másrészt, így az „elektív affinitás” kérdése analitikusan jobban megragadható, hiszen a vezetők olyan, kiemelt fontosságú történetmesélők, akiknek a történetei széles tömegekhez eljutva formálják a követők véleményét. Harmadrészt, a kiválasztott probléma terjedelmileg is lehatárolja az írást.

A tanulmány három, a hazai tudományos diskurzusban az elmúlt években hangsúlyos és jelentős kutatási iránnyá vált területet vizsgál. Az egyik ilyen területet a politikai vezetés demokráciameleti összefüggései jelentik (Körösenyi, 2003, 2007 és 2016; Pakulski–Körösenyi, 2013; Metz, 2017b; Szántó, 2018; Árpási, 2018). A kutatói érdeklődés középpontjába került a kontingencia problémája is, s különösen a válság, mint a politikai helyzet rendkívüli állapota kapcsán figyelhető meg egyfajta kiemelt kutatói fogékonyság (Körösenyi et al., 2017; Szántó, 2017; Hajdú, 2017). Emellett a politikai vezetés diszkurzív-interpretatív megközelítése is egyre inkább elterjedtebbé kezd válni a vizsgálódások elméleti előfeltevéseit, illetve „módszertani” megközelítéseit illetően egyaránt (Gyulai, 2007 és 2010; Illés, 2016).

A dolgozat szerkezetileg öt részre oszlik. Az első rész a konstruktivista vezetésfelfogást röviden bemutatva kontextualizálja a kutatás átfogó problémafelvetését. A második, harmadik és negyedik fejezet a politikai vezetést és tör-

ténetalkotást vizsgálja a három említett irányzatban. Végül, az írás összefoglalja a fontosabb következtetéseket és meglátásokat.

A POLITIKAI VEZETÉS KONSTRUKTIVISTA MEGKÖZELÍTÉSE

A politikai vezetők cselekvésükről, vezetésükről történetet alkotnak: a vezető által megalkotott narratíva átfogó keretként szolgál nem pusztán egy-egy szakpolitikai intézkedés megvalósítása szükségességének és mikéntjének bemutatására, de némely narratíva révén a vezető politikai vezetésének, tevékenységének egészét kívánja ismertetni, logikai láncolatba fűzni, s a választókat meggyőzni politikájának helyességéről. A narratívaalkotásnak így legalább három fontos funkciója van: egyrészt, a történetek vizsgálatából megismerhetővé válik a vezető helyzetéről, vízióról, politikai közösségről alkotott interpretációja; másrészt, legitimációs funkcióval bír, amennyiben a vezető célja története révén meggyőzni a választókat saját értelmezésének helyességéről, egy adott döntés szükségességéről és érvényességéről; harmadrészt, ily módon kívánja kialakítani a „követni készség” képességét, amely a követők mobilizálásában és támogatásuk megszerzésében manifesztálódik (Árpási, 2018: 102.).

A történetmeselési folyamatban (Gardner, 2011) megalkotott átfogó valóságkonstrukció a vezető interszubjektív jelentésadási és értelmezési folyamatainak nyelvileg és társadalmilag konstruált vonatkoztatási kerete. A konstruktivista megközelítés alapján ez azt jelenti, hogy az „igazság”, a „tárgyilagosság”, és a „tényszerűség” csak az egyes vezetők egymással versengő politikai és társadalmi valóságkonstrukcióinak termékei, s csak az adott értelmezési keretben válnak ezek a fogalmak érthetővé – hiszen a valóság megkonstruálása a nyelv által történik, s az így megalkotott valóságértelmezések egyszerre átmenetiek és társadalmi (kollektív) jelenségek (Grint, 2014: 247.). A konstruktivista felfogás szerint tehát, a „valóság” nem valamiféle tárgyiasítható igazság, amelyet – ahogy azt a pozitivisták állítják – a megfelelő eszközök és eljárások kiválogatásával tudományos úton fel lehetne fedezni. Ellenkezőleg: egymástól eltérő valóságok versengenek egymással, amely valóságok társadalmi jelentésadási folyamatok által létrehozott konstrukciók (Fairhurst–Grant, 2010: 174.).

A politikai valóság vezető általi megkonstruálása nem egy egyoldalú folyamat, amelyben a vezető, interpretációja révén, korlátok nélkül alakíthatja a valóságot: noha a politikai folyamatok irányítója a vezető, aki a saját történetében mint főhős jelenik meg, a „közönség”, a választók tapasztalatai és „valóságképe” korlátokat állítanak az egyoldalú konstrukciós folyamatok elé – hiszen az állampolgárok egy-egy narratívát jobban, míg másokat kevésbé támogatnak (Metz, 2017a: 241.).

Mindezt kiegészítve a fenti megállapításokkal, a dolgozat a politikai vezetést egy olyan társadalmi konstrukciónak tekinti, amelyet a vezető és a vezetettek együttes, közös cselekvése és interakciója hoz létre. A kutatást ily módon három felfogástól, irányzattól érdemes megkülönböztetni: egyrészt a vezető személyes tulajdonságait és jellemzőit hangsúlyozó esszencialista elméletektől (például jellemvonás-elméletek [*trait theories*]); másrészt a helyzeti jellemzőkre alapozó megközelítésektől (például szituációs vezetéselméletek [*situational theory of leadership*]); harmadrészt az ezeket kombináló elméletektől (például kontingenciaelméletek [*contingency theories*]) (Fairhurst–Grant, 2010: 175.). Tehát azt, hogy mi számít „helyzetnek”, és mi számít az adott helyzetben „megfelelő” vezetésnek, nem lehet objektív kritériumok és mércék alapján megítélni – a helyzetdefiniálás és a szükségesnek tartott vezetési stílus és szerep az egymással versenyző és vitatható interpretációkban öltönek testet (Grint, 2005: 1471.).

Így a politikai küzdelem tétje nem más, mint az, (1) hogy az egymással versengő valóságkonstrukciók közül melyik képes domináns helyzetbe kerülni, (2) megformálva ezzel a politikai valóság és cselekvés nyelvi tényeit, (3) valamint, hogy melyik képes meggyőzni a választókat a narratíva helyességéről, szavazatokat és felhatalmazást szerezve a hatalomgyakorlásként felfogott politikai vezetésre, (4) miközben fogékonyságot (reszponzivitást) mutat az állampolgárok valóságképe iránt. Összefoglalva: a politikai vezető célja, hogy narratív konstrukciója révén megteremtse a cselekvőképességét.

POLITIKAI VEZETÉS ÉS DEMOKRÁCIAELMÉLET

A magyarországi demokráciaelméleti diskurzus egyik hangsúlyos – ha nem a legátfogóbb – elméleti és analitikus keretét jelenti a vezérdemokrácia koncepciója (nemzetközi irodalomához lásd: Pakulski–Higley, 2008). A Körösenyi András által kidolgozott (Körösenyi, 2003 és 2005; Pakulski–Körösenyi, 2013) koncepció lényege szerint a modern demokratikus politikai rendszerekben megváltozik a képviselőlet jellege, mivel a korábbi *bottom-up* politikai folyamatok helyett a *top-down* irány válik meghatározóvá: a politikai folyamatok irányítói, főszereplői a politikai vezérek, akik – a választói felhatalmazás mellett – a weberi karizmatikus legitimitással és személyes mandátummal rendelkeznek a közérdek kialakítására és az állampolgári igények manipulációjára.

Természetesen a vezérdemokrácia elsősorban a demokráciáról és a demokratikus politikáról, s nem a vezetés folyamatáról szól, ugyanakkor a koncepció (legalább) három ponton köthető össze a politikai vezetés problémájával. Egyfelől, minden vezetéskutatás valahol demokráciaelméleti probléma is, hiszen mindig felmerül a jó (hatékony/morális) vezetés, illetve a vezető és vezetettek közti viszony dilemmája (Metz, 2017b: 69.). Másfelől, a vezérdemokrácia éppen

a vezérközpontúságnak és a cselekvés voluntarizmusának előtérbe helyezésével befolyásolja a hazai vezetéskutatás szemléletét. Harmadrészt, a vezérdemokrácia több empirikus vizsgálódás számára is elméleti keretet jelentett (Metz, 2018; Árpási; 2018).

E rész az „elektív affinitás” problémáját a vezérdemokrácia koncepciójában értelmezett vezetést leíró, majd „kitekintő” jelleggel annak normatív aspektusai mentén vizsgálja.

A vezetés konstrukciója – leíró szempontok

Nem állítva azt, hogy az interszubsztivitást hangsúlyozó szociálkonstruktivista felfogás (amely elsősorban azt vizsgálja, hogy mit jelent, hogyan értelmezhető a vezető cselekvése egy adott társadalmi kontextusban) és a weberi módszertani individualizmust magáévá tevő vezérdemokrácia-koncepció (amely pedig főként azt elemzi, hogy milyen szempontok, racionalitás szerint cselekszik a vezető) – nos, hogy e két szemléletmód közti „elektív affinitás” módszertani és elméleti szempontból adott (ennek tudományfilozófiai vonatkozásához lásd: Winch, 1988, valamint Erdélyi, 1988), a politikai vezetést és történetalkotást vizsgálva e demokráciaelméleti keret egyes fontos elemei legalábbis felvetik egy konstruktivista olvasat, s így egy „mérésékelt” kölcsönös vonzódás lehetőségét. Ez a négy elem, szempont: (1) a karizma, (2) a személyes mandátum, felhatalmazás, (3) a meggyőzés, végezetül pedig (4) a reszponzivitás.

(1) *Karizma*. A vezérdemokrácia elméleti koncepciójának egyik központi elemét jelenti a weberi karizmatikus legitimitás (részletesen lásd: Tucker, 1968; Kalyvas, 2002). Az olyan trendek, mint a perszonalizáció, a mediatizáció és a prezidencializálódás, megnövelik a nem racionális elemek szerepét a választói döntések és preferenciák formálódásában, lehetőséget teremtve ezzel a vezető karizmatikus erejébe vetett hit kialakulására (Körösenyi, 2003: 14.). Weber a karizmát úgy definiálta, hogy az „egy személyiség nem mindennapinak számító képességei [...], amelyek miatt ezeket a személyeket természetfölötti vagy emberfölötti vagy legalábbis sajátos, nem mindennapi, nem mindenki számára hozzáférhető erővel vagy tulajdonságokkal [megáldott] embereknek vagy isten küldöttének vagy példaképnek, s ezért »vezérnek« tekintették” (Weber, 1987: 248.). Weber hozzáteszi, hogy a karizma egy sajátos viszony, amely a karizmatikus uralmat gyakorló személy és az uralomnak alávetettek között jön létre: jellemzi egyrészt egy uralmi legitimitás igénye, másrészt az uralomnak az alávetettek részéről történő elismerése (Körösenyi, 2017b: 10.).

A vezérdemokrácia konstruktivista olvasatára tett kísérlet önmagában is, de különösen a karizma vonatkozásában válik különösen érdekessé: ugyanis nem csak a politikai vezetésnek e teoretikus kereten belüli lényegi meghatá-

rozója a karizmatikus legitimitás, hanem a politikai vezetés konstruktivista megközelítésével foglalkozó szakirodalom is kiemelten foglalkozik ezzel a problémával (Grint, 2004: 273–274; Elgie, 2015: 94–99.). A karizmát társadalmi konstrukciónak tekintő felfogás lényege az, hogy noha a politikai folyamatokban a vezetők lesznek a proaktív szereplők, a vezérdemokrácia nem eliminálja a követők szerepét: ugyanis „a karizma akkor érvényes, ha valamiképpen [...] *beigazolódik*, s ennek következtében az alávetettek szabadon [...] *elismerik*” (Weber, 1987: 248.). Tehát a vezetés karizmatikus jellege ebben a felfogásban egy társadalmi, vagyis a vezető és a vezetettek közös és nyilvános interakción alapuló konstrukció, nem pedig objektív, személyes képesség, jellemvonás. A folyamatként (Blasi, 1991: 5.), interakciós konstrukcióként értelmezett karizmafelfogás kritikus pontja a történetalkotás: a vezető célja létrehozni saját, karizmatikus szerepét, illetve azt az átfogó valóságképet, amelyben ez a szerep (a követők szemében) *beigazolódik*, tehát legitimé válik. A vezérdemokrácia koncepciójában a vezetőnek tág tere nyílik történeteirevén a politikai és társadalmi valóság konstruálására, ám a karizmatikus legitimitás jellegéből eredő személyes függőségi viszony bizonytalanná teszi a vezető és a követők kapcsolatát (Metz, 2017b: 84.). A politikai vezető narratívájában így kulcsfontosságúvá válik az, hogy közössége érdekeinek és értékeinek védelmezőjeként, hősként, rendkívüli képességek birtokosaként tűnjön fel. A karizma tehát nem objektív kritérium – történetek és a követők valóságképe által konstruált interszubjektív viszony.

(2) *Személyes mandátum, felhatalmazás.* A politikai képviselőt jellegének a megváltozása azt jelenti, hogy a „leíró képviselőt” (Hanna F. Pitkin) és a „menyiségi képviselőt” (Carl Schmitt) mint a reprezentáció matematikai-mechanikus értelmében vett elméletei helyett a vezérdemokráciában „minőségi képviselőtről” kell beszélni (Körösényi, 2003: 17–18.). Ez egyrészt cselekvést, a kormányzásra, vezetésre való felhatalmazást jelent (ahol e tevékenységforma célja nem a materiális értelemben vett valóság reprodukciója); s ez összefügg a második jelentéssel: a minőségi képviselőt innovációt jelent, valami újnak a létrehozását, megalkotását (uo.).

A szabad (minőségi) mandátum azt jelenti, hogy noha a szavazók választási részvétele és a szavazás aktusa biztosítja a vezető demokratikus legitimitását, azonban a szavazás indítéka nem az egyéni preferencia (keresleti oldal) és a választási programok (kínálati oldal) mechanikus, racionális összeegyeztetése az egyéni (választói) haszon elérése érdekében, hanem a köz érdekében cselekedni képes vezető iránti bizalom kifejezése (Brunczel, 2013). Így a felhatalmazást kapott vezető maga konstruálhatja meg, állíthatja elő a közérdeket és a népakaratot. Az interszubjektív interpretációk és jelentésadási folyamatok eredményeként felfogott közérdek pusztán metaforaként értelmezhető (Körösényi, 2007: 20.) – annak definiálásáért, át- és újra értelmezéséért szaka-

datlan harc folyik. A politikai vezetésnek tehát fontos eleme lesz a felhatalmazás jelentéssel való megtöltése, illetve választás idején az állampolgárok értékelési keretének történetek révén való megalkotása (Körösényi, 2007: 19–20.).

(3) *Meggyőzés.* A politikai tudásnak és a politikai cselekvés alapjának a megváltozásával a vezérdemokráciában a vita szerepe is megváltozik. Mivel senki sincs abszolút, objektív igazságok birtokában, a különböző döntési helyzetekben felmerülő alternatív javaslatok természetesen összeütköznek egymással, s így a vita a támogatásszerzés és meggyőzés eszközeként szolgál (Körösényi, 2003: 16.). E gondolati fonalon haladva, a történetek kiemelt jelentőséggel bírnak a politikai vezetésben. Mint a fentiekben látható volt, a személyes mandátum és a karizmatikus legitimitás a vezért domináns helyzetbe hozzák a politikai folyamatok alakításában. Ám a vita szerepének megváltozásával (mely implikálja a kétségbevonás lehetőségét), a vezetők arra kényszerülnek, hogy az állampolgárokat meggyőzzék valóságkonstrukciójuk „helyességéről”.

A vezérdemokrácia politikai tudásra, cselekvésre és vitára vonatkozó premisszái összeegyeztethetőnek tűnnek a konstruktivista vezetésfelfogással. A vezetők nyelvileg megkonstruált valóságértelmezései nem valamiféle „objektív valóságnak”, az „igazságnak” a reprodukciói (hiszen a konstruktivizmus ezek létét kétségbe vonja); de a vezetők nem is törekednek ezek feltárására. A vezetők célja, hogy meggyőzzék követőiket értelmezésükről, integrálják és mobilizálják őket, sikeresen alkossák meg az állampolgárok értékelési és értelmezési keretét, s ezáltal növeljék esélyüket a hatalomban maradásra. A politika tehát valóságkonstrukciók folyamatos küzdelme, ahol a vezetés magában foglalja nem csak a meggyőzést, de a manipulációt is (Körösényi, 2007: 22.).

(4) *Reszponzivitás.* E fogalom a politikai vezetés állampolgári preferenciák iránti fogékonyságát jelenti. Sartori deskriptív demokrácia-definíciójában kapcsolja össze Schumpeter „minimalista” meghatározását az ún. Friedrich-törvénnyel (Sartori, 1999: 89.). A várható állampolgári reakciók beszámításának friedrichi törvénye biztosítja a kompetitív demokráciában azt, hogy a választási versengés és a politikai vezetés a nép érdekében történjen – így a vezetők nem csak irányítók, de irányítottak is (Sartori, 1999: 89; Körösényi, 2007: 8.).

A választói igények iránti fogékonyság és a társadalmi valóság narratív konstrukciója kapcsán elmondható, hogy a vezetők nem feltétlenül élveznek korlátlan lehetőséget egyrészt a valóság, másrészt a követők preferenciáinak innovatív és kreatív alakítására. Példának okáért a karizma, mint már említésre került, akkor érvényes, ha beigazolódik. Azonban megszűnhetnek azok a külső, *exogén* adottságok, amelyek a rendkívüli helyzetben korábban egy karizmatikus vezető(képe)t kívántak, s a vezető valóság-narratívája szembekerül a választók valóságképével (persze lehetséges az is, hogy *endogén* feltételek narratív konstrukciójával fenntartható a fenyegetettség percepciója [Körösényi, 2017b: 18; Körösényi et al., 2017]).

A vezetés konstrukciója – normatív szempontok

Ahogy a fejezet bevezető soraiban említésre került, a leíró szempontok mellett érdemesnek tűnik röviden néhány normatív aspektust is említeni az ehelyütt vizsgált probléma kapcsán. Ugyanis, noha e kérdéskör kimerítő elemzésére itt nincs lehetőség, a vezetés formatív erejét hangsúlyozó felfogások és a konstruktivista megközelítés közti, a fentiek alapján főként a karizma esetén fennálló, mérsékelt „elektív affinitás” ábrázolható egy további probléma tekintetében is, ti. a moralista vezetésfelfogás elutasításának vonatkozásában, a „moralista” vád cáfolata mentén.

A vezetést morális cselekvésként leíró megközelítés lényegét foglalja össze az 1. táblázat. A morális vezető felelőssége ebben a felfogásban a „valóságra” nevelés, ami az „igazság” kimondását jelenti (*to tell the truth*) (Hargrove, 2001: 250.). A morális vezetéskonceptió normatív követelményei a tartalmi elvárásokon túl, módszertani elvárásokat is megfogalmaznak: a tanítás (a vezetés) célja a nevelés legyen, retorikailag történetében a vezető konkrétan és informatívan fogalmazzon, az egyes közpolitikai intézkedéseket részletekbe menően magyarázza el az állampolgároknak. Ezzel szemben az „amorális” vezetés célja a manipuláció, absztrakt, homályos hitvallások és dogmák közvetítése révén. Vagyis a hatékony vezetés normatív és morális szempontból elutasítandó.

1. táblázat. A narratívaalkotás eszköztára a hatékony és morális vezetésben.

Hatékony („amorális”) vezetés	Morális vezetés
Az illúzió tanítása	A valóság tanítása
Manipuláció	Nevelés
Homályos	Konkrét
Dogmatikus (limitált információ)	Informatív
Absztrakt hitvallások	Gondosan elmagyarázott közpolitika

Forrás: Metz, 2017a: 242. és Hargrove, 1998: 42–46.

A morális vezetés normatív standardjaival szemben az alábbi ellenvetések fogalmazhatók meg. Egyrészt, a politikai vezetés konstruktivista felfogása alapján a vezető története egy társadalmilag és nyelvileg létrehozott valóságkonstrukció, így ez kizárja „a valóság” (értsd: igazság) tanításán alapuló koncepciót (ennek episztemológiai vonatkozásaihoz lásd: Schwandt, 2010; Blyth, 2013: 203.). Másrészt, éppen ezért, a konstruktivista érvelés szerint nem is lehet gondosan, aprólékosan elmagyarázni a „tényként” kezelt, „racionálisan” tervezett közpolitikai intézkedéseket, vagy legalábbis fennáll a vitatkozás és kétségbevonás reális lehetősége – hiszen a politika tényei nem önmaguktól, a cselekvőktől függetlenül állnak elő: egy-egy döntés, intézkedés politikai pozícióhoz kötődik, és mint ilyen, a cselekvés szándékának a kontextusában értelmezendő. Vagyis, egy politikai tény státusza egy adott cselekvő szándékának a függvénye; annak, hogy mit akar elérni, és ennek során hogyan értelmezi az adott tény, intézke-

dést, döntést. Harmadrészt, mindebből az következik, hogy a politikai vezető története nem az „illúzió tanítása”, hanem egy, a politikai cselekvéshez kötődő, *lehetséges* valóságértelmezés. Negyedrészt, az az érv, amely szerint a manipuláció és a hazugság a vezető bukásához vezet, a hatékony vezetéshez közelebb álló elitista demokráciakoncepcióban is értelmezhető: ti. a vezetés rezponzivitásáról, az állampolgári preferenciák iránti fogékonyságáról van szó.

Végezetül, érdemes röviden megvizsgálni azt is, hogy miként kapcsolódik össze a politikai vezetés normatív konstrukciója a történetalkotás problémájával. A karizmatikus vezető célja az, hogy sikeresen meggyőzze rendkívüli képességeiről és rátermettségéről a választókat (Metz, 2018: 112.). Mivel a politikát a kontingencia (lásd következő fejezet), az esetlegesség jellemzi, ezért ahhoz, hogy a karizma igazolást nyerjen, a politikai vezetőnek innovatív és kreatív módon (Schumpeter, 1987; Schabert, 2013) kell értelmeznie és formálnia a cselekvés során felmerülő problémákat, kihívásokat, és azokat hatékonyan kell megoldania. Vagyis, e normatív szempontok szerint a történetalkotás státusza a politikai vezetésben az, hogy a vezető alkotó módon értelmezze a valóságot, azonosítsa a problémákat, jelölje ki és vegye számba a célokat és eszközöket. E normatív aspektusok tehát a valóság olyan narratív konstrukcióját igénylik, amelyben a vezető diszkurzív szerepek és jelentések létrehozásával a rendteremtés értelmezési keretét alkotja meg. E vezetéskonstrukció tehát nem csak a népakarat előállítását és a közvélemény manipulációját (Schumpeter, 1987; Körösi, 2016: 211.) kívánja meg normatív szinten a hatékony vezetőtől, de azt a (szintén konstruált) képességet is, hogy meggyőző valóságértelmezést alkosson a bizonytalan állapotok leküzdésére.

Ahogy a vezérdemokrácia leíró aspektusainál is, úgy e vezérközpontú teoretikus keret vezetőképe és a konstruktivista megközelítés között a normatív szempontok kapcsán is fennáll egyfajta „elektív affinitás”: nem pusztán a morális vezetéskonceptió elutasítása jelent közös vonzódási pontot, de a történetmesélés státusza és szerepe is erősíti a „rokonlelkűséget”.

POLITIKAI VEZETÉS ÉS KONTINGENCIA

A magyarországi politikai vezetéskutatásban megkülönböztetett érdeklődés figyelhető meg a politikai vezetés és politikai helyzet problémája iránt. Különösen fontos elméleti és empirikus kutatási irányt jelöl a politikai vezetők válsághelyzetben való elemzése, vizsgálata, amely témában a közelmúltban jelent meg egy tanulmánykötet *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben* címmel (Körösi, 2017a).

Túl azon, hogy a politikai vezetés kutatásának ezen iránya kapcsolódik a vezetés és válság nemzetközi szakirodalomban is tárgyalt tudományos diszkurzusához (ehhez lásd: Boin–t Hart, 2003; Boin, 2009; de Clercy–Ferguson,

2017; Orr, 2009; 't Hart–Tindall, 2009), illetve maga az empirikus vizsgálódások során alkalmazott analitikus keret nem csak a magyar, de a nemzetközi tudományos diskurzus részévé is vált (lásd: Körösenyi et al., 2016), a hazai irodalom jelen írás szempontjából releváns mozzanata a politikai helyzet és kontingencia-problematika összekapcsolásában ragadható meg. Vagyis abban, amit Oakeshott híres hajózás metaforájában így ír le: „a politikai tevékenység során az emberek parttalan és feneketlen tengeren hajóznak”, ahol a cél „borulás nélkül felszínen maradni” (Oakeshott, 2001a: 166.).

Mindez az „elektív affinitás” tekintetében azért érdekes, mert a kontingencia a konstruktivista megközelítésnek is az egyik központi problémája (Parsons, 2018: 82–83.) – azaz, a bizonytalan, kiszámíthatatlan politikai közegben felértékelődik a vezetők szerepe, akik történetükben értelmezik, magyarázzák és formálják a politikai helyzetet. Ily módon a kontingencia sajátos érintkezési, vonzóási pontot jelöl a vizsgált probléma, illetve az elemzés során alkalmazott elméleti pozíció között.

Kontingencia, helyzet, cselekvés

(1) *Kontingens politikai helyzet.* A politikai helyzet kontingens jellege azt jelenti, hogy a helyzet nem egy objektív, *ex ante* létező, tárgyasítható valóság, struktúra; nem olyan állapot, amely a társadalmi folyamatok alakulásának eredménye, s amire a politika szereplői kiszámítható módon (ti. feltételezve azt, hogy a helyzet ugyanazt jelenti számukra) reagálnak – ellenkezőleg, a politikai helyzet esetleges, bizonytalan közeg, amely már önmaga is választások és értelmezések, reflexiók terméke (Oakeshott, 2001b: 175–176.). A helyzet jellegének illetően meghatározását adja a vezérdemokrácia is, s ezt összekapcsolva az előző fejezetben ismertetett, a politikai cselekvés indítékára és tudásra vonatkozó előfeltevéseivel, elmondható, hogy a politikai helyzetnek ez a megközelítése nyújt lehetőséget a mérlegelésen és az alternatív döntések meghozatalán alapuló politikai cselekvés számára (Körösenyi, 2003: 14–17). Továbbá a helyzet egy másik értelemben sem eleve adott, ti. nem ugyanazt jelenti mindenki számára (uo.). A politikai helyzet interszubjektív interpretációk és jelentésadási folyamatok terméke, amely folyamatok a vezetők narratív konstrukcióiban (valóságértelmezéseiben) öltenek testet (Árpási, 2018: 104.).

E megközelítésben tehát a politikai helyzet kontingens jellege kapcsán két meglátás tehető: egyrészt, mivel a helyzet nem ugyanazt jelenti mindenki számára, azt a politikai szereplők eltérően értelmezik; másrészt azonban, mivel a helyzet maga is választások, mérlegelések és értékelések terméke, a reflexió egyben meg is előzi a „szituációt” (Körösenyi, 2003: 17.). Következésképp, a politikai helyzet egy további értelemben sem tekinthető eleve adott, objektív állapotnak: a helyzet észlelése, értelmezése, majd definiálása, nyelvi megkonstruálása egy dinamikus, a szereplők és értelmezéseik között létrejövő viszony(rendszer).

Ebben a társadalmilag (nyelvileg és nyilvánosan) konstruált helyzetben a ki-számíthatatlan, esetleges, *ex post* jelleget a lehetőségek helyzetértékelés révén történő feltárása (is) adja: az eltérő célrendszerek, aspirációk és jövőképek függvénye, hogy az adott szereplő miként konstruálja meg a politikai és társadalmi valóságot. Vagyis, a helyzetmeghatározás, illetve a cselekvésre vonatkozó terv kialakítása (a „mi a probléma” és a „mi a teendő” kérdések megválaszolása) a politikai vezető azon mérlegelésének a terméke, amely a dolgok jobb vagy rosszabb állapotának elérésére vagy elkerülésére való törekvést alakító meggyőződések foglalta magában (Oakeshott, 2001b: 191.). A politikai vezetés konstruktivista foglása szerint tehát a politikai helyzet nem definiálható, értelmezhető a helyzet-reflexió–válasz három lépésből álló automatizmusával. Így noha egy adott helyzet mint tény „realitásként” való elismeréséről politikai közmegegyezés alakulhat ki, az eltérő intencionalitású politikai cselekedetek más-más jelentésviszonyokat (amely jelentések önmaguk is esetleges értelemadások termékei) tárhatnak fel e tényekből (Szabó, 2016: 118–119.).

Ennek illusztrálására hozható fel egy összehasonlító esettanulmány következtetése. Míg Theresa May brit miniszterelnök, Nicola Sturgeon skót, valamint Carwyn Jones walesi első miniszterek devolúcióról szóló narratívájukban a Brexit-népszavazás *tényét* és eredményét nem vonták kétségbe (e tekintetben közmegegyezés jött létre a referendum megtörténtét illetően), az érvelésükbe belépő meggyőződések eltérő értelmezést alakítottak ki, és a valóságról alkotott történeteket más-más irányokba terelték. Így a helyzet Maynél az egységes és közös cselekvést, Sturgeonnál a westminsteri elit felelőtlenségét, Jonesnál pedig az alkotmányos konfliktus lehetőségét jelentette (Árpási, 2018: 120–122.). Vagyis, a népszavazás tényéből eltérő jelentésviszonyokat tártak fel a vezetők, s ezek az értelemadások, mint a politikai helyzetre vonatkozó mérlegelések, reflexiók, narratív konstrukciókban öltöttek testet. Mindez jól ábrázolja a politikai helyzet megkonstruálásának és a cselekvési terv kialakításának történetalkotás révén megvalósuló alternatív módozatait.

(2) *Kontingencia a politikai cselekedetekben.* A kontingencia-probléma cselekvéssel való összefüggése kapcsán jelezni kell, hogy az nem valamiféle alternatív megközelítése a kontingencia és helyzet fent vizsgált problematikájának. Arról van szó, hogy míg az előző pontban a kontingencia külső adottságot jelentett (amennyiben azt – a helyzetet – egy olyan külső konstitutívnek fogjuk fel, amire a vezetők narratívájukban is mint külsődleges – de értelmezésükbe bevont – tényezőre utalnak), addig a cselekvés kapcsán a vezetők politikai helyzetet értelmező tetteinek kontingens jellegéről van szó (ami tehát nem *exogén*, hanem az ítélőképességgel összefüggő *endogén* tényező).

A cselekedet kontingens jellege röviden azt jelenti, hogy – eltekintve néhány („radikális” konstruktivista megközelítésben persze konstruált és idézőjellel ellátott) kényszerítő határesetről (ez az arisztotelészi *bios*) – a politika szférájában mindig lehet másként cselekedni (Szabó, 2016: 76.). Itt tehát a

kontingencia elsősorban nem bizonytalanságot vagy meghatározatlanságot, hanem lehetőséget, a másként cselekvés lehetőségét jelenti. Egy adott cselekedet vagy tett értelmezésére pedig nem csak utólagosan és kívülről kerülhet sor – a cselekedet maga is egy értelmezés, választás, elköteleződés egy adott tett mellett, azaz: kiválasztott cselekedet.

Összességében, a politikai cselekvés és a helyzet kontingens természetének értelmezése a vezetés és történetalkotás konstruktivista perspektívájából nézve azt jelenti, hogy – Paul Ricoeur nyomán megfogalmazva – az esemény és a helyzet nem eleve adottként létezik, hanem megtörténik – a történés nyelvi megfelelője pedig az annak egységét létrehozó leíró elbeszélés, a narratíva (Sohajda, 2002: 190–192.). A történet elbeszélése persze nem csak leírása az eseményeknek, hanem értelmezése és konstruálása is (Szabó, 2016: 125.), így a politikai helyzet is egy olyan kontingens állapot, amely önmaga is értelmezések és választások terméke, ennyiben tehát nyelvileg konstruált valóság.

Válsághelyzet és politikai vezetés

Körösényi András és szerzőtársai a politikai vezetést válsághelyzetben vizsgáló írásukban egy olyan analitikus keretet vázolnak fel, amely a „hagyományosnak” számító strukturalista és konstruktivista foratókönyvek mellett egy voluntarista koncepciót is beemel a vizsgálódásba: ez lényegét tekintve annak a lehetőségnek a figyelembe vételét jelenti, amikor a vezető nem csak formálja, de ő maga találja ki és alkotja meg a válságot (Körösényi et al., 2016, 2017). A továbbiakban az alfejezet ezen analitikus tipológia nyomán vizsgálja az „elektív affinitást”: azt, hogy a vezetők narratívája milyen formatív erővel bír krízis alakításában. Ehhez e rész három problémát jár körül: (1) a válság és kontingencia, (2) a válságdefiníció és a történetalkotás problémáját, (3) valamint a válság foratókönyveit.

(1) *Válság és kontingencia.* A nemzetközi és a hazai irodalom a válsághelyzetet egy olyan állapotként jellemzi, ahol a kontingencia szintje rendkívül magas (Boin–t Hart, 2003; Kuipers, 2006; Körösényi et al., 2017). Tovább finomítva a válságdefiníciót, a politikai helyzet egy hármas kritériumcsoport mentén fenyegetést (*episodes of threat*), sürgős cselekvést (*urgent action*) és bizonytalanságot (*uncertainty*) jelent (Boin–t Hart, 2003: 544.). Az említett tanulmányukban Körösényi és szerzőtársai a politika rendkívüli állapotára a bizonytalanságként értelmezett kontingencia-meghatározást alkalmazzák (szemben a normál állapottal, ahol az meghatározatlanságot [Schedler], kockázatot [Knight] jelent), amelyet – Kari Palonen nyomán – a politikai cselekvéssel való összefüggésében ketté bontanak a „machiavelli pillanatra” (vö. Pocock, 1975) és a „weberi pillanatra” (Körösényi et al., 2017: 14.). A kontingencia az előbbi értelemben a cselekvés számára *exogén* fenyegetésként jelenik meg

(háttérkontingencia), míg az utóbbi esetében a cselekvés *endogén* elemét képezi (operatív kontingencia) (uo.). Ehhez érdemes hozzátenni, hogy az előző alfejezet hasonlóképp foglalkozott a kontingencia kétféle megközelítésével, ti. a cselekvés mint értelmező folyamat esetleges (*endogén*), valamint a reflexiók és mérlegelések eredményeként létrejövő helyzet *ex post* (de mint ilyen, külső konstitutív, vagyis *exogén*) jellegével.

(2) *Fenyegetés, cselekvés, bizonytalanság*. Válsághelyzetben a történetalkotás révén megvalósuló értelmezésnek és jelentésadásnak jelentős szerepe van (Körösényi et al., 2017: 17; Hall, 1993). Egyrészt, rendkívüli helyzetben a vezetettek a probléma megoldását, és az állapotok stabilizálását várják el (Boin–t Hart, 2003: 545), így megnő a vezetők szerepe (és a kreatív cselekvés, értelmezés lehetősége). Másrészt, noha egy válság adott esetben gazdasági vagy pénzügyi krízisként *exogén*, külső fenyegetést jelent, épp a bizonytalanság (háttérkontingencia) megnövekedett szintje miatt lesz lehetősége a vezetőnek értelmezni a helyzetet, és narratívájában megkonstruálni a valóságot (válságot). Tehát a politikai vezetőnek egy külső sokkra vonatkozó reflexiója is – különböző mértékben, de – már önmagában involválja az (operatív) kontingencia általi cselekvést, a „weberi pillanat” *endogén* mozzanatát. Harmadrészt, a politika „normál” állapotához való visszatérés nem feltétlenül a válság előtti uralkodó paradigmához, tehát a korábbi állapotokhoz való visszatérést jelenti; a vezető a válság kihasználása (Boin et al., 2009) révén megkérdőjelezheti a fennálló gondolati és nyelvi struktúrákat, így valóságértelmező narratív kerete a politikai cselekvés és valóság új nyelvi tényeit, diszkurzív szótárát hozhatja létre. A kérdés az, hogy miként kerülhet erre sor?

2. táblázat. Válság és vezetés lehetséges forgatókönyvei.

Háttérkontingencia szintje		
alacsony		magas
Operatív kontingencia szintje	alacsony	A – normál állapot
		B – válság mint exogén sokk
		<i>Strukturalista forgatókönyv</i>
		Válsághelyzet: exogén sokk
		Kontingencia mint bizonytalanság
		Nincs innováció, konvencionális vezetés
magas		C – újradefiniált válság
		<i>Konstruktivista forgatókönyv</i>
		Válsághelyzet: exogén sokk és endogén válsággenerálás
		Kontingencia mint bizonytalanság
		Innovatív válságmenedzselés
Innováció, új intézmények		

Forrás: Körösényi–Illés–Metz, 2017: 18. alapján

(3) *A válság forgatókönyvei.* A válságfogalom és politikai cselekvés konvencionális felfogását ábrázolja a B negyed, ahol az *agency* szerepe leértékelődik a strukturális kihívásokkal szemben, amennyiben innovatív cselekvés hiányában a vezető csak „követi” az eseményeket. Azonban egy „mérésékelt” konstruktivista álláspont alapján még egy olyan technokrata vezető esetében is fontos a történetalkotás, aki a válságot bevett, ismert eljárások és módszerek, technikai útmutatók révén kezelhető, megoldható problémaként értelmezi (lásd Grint, 2005: 1473.): hiszen szerepfelfogása, értelmezésének intencionalitása formálja és hozza létre az *exogén* tényezőként felfogott válsághelyzetet.

Az „elektív affinitás” szempontjából érdekesebb azonban a C és D negyed. A konstruktivista forgatókönyv (C negyed) esetén a politikai vezető válságnarratívája formatív erővel bír. Ez azt jelenti, hogy egy, a személyes mandátumát széles felhatalmazásként értelmező politikai vezető a „konkrét” krízist egy átfogó, rendszerszintű válságnarratívába helyezve a *status quo* kontingencia általi (*endogén*) felbontására és új paradigma kialakítására tehet kísérletet (az empirikus összehasonlításhoz lásd: Illés, 2016; a rekonstruktív vezető elemzéséhez lásd: Körösényi et al., 2018). Ily módon a vezetői lokális értelemadásnak (a történetmesélésnek) a korábbi gondolati tradíciókhoz (Bevir–Rhodes, 2005, 2016) kötődő nyelvi, diszkurzív szótárak formálásában játszott szerepe felértékelí a politikai cselekvő (*agent*) szerepét, aki számára a válság nem csak fenyegetést, de főként az innovatív cselekvésre való lehetőség jelent.

A politikai vezető a legnagyobb cselekvési szabadságfokkal a voluntarista forgatókönyvben (D negyed) rendelkezik. Ebben az esetben nincs külső sokkhatás, fenyegetés, hanem maga a vezető teremti meg, ő találja ki a válsághelyzetet (Körösényi et al., 2016: 92. és 99.). Az *endogén* válsággenerálásban különösen fontos a helyzet megkonstruálása, és a választók meggyőzése a válságról, mint „realitásról”. E koncepcióban a vezető tudatosan tartja magasan a kontingencia szintjét, s célja nem annak leküzdése, hanem fenntartása az akár közpolitikai, akár intézményi reformok és változtatások legitimálására.

Különbség a C negyedhez képest, hogy ott (az eredetileg külső, de narratív konstrukcióban értelmezett) válság egy olyan helyzetet teremt, ahol egyrészt az új paradigma létrehozása kockázatosabb (Boin–t Hart, 2003: 548–550.), másrészt az állampolgárok a vezetőtől a normál állapot megteremtését, így a bizonytalanságként értelmezett kontingencia felszámolását várják. Ezzel szemben a D negyedben a tudatos krízisgenerálás miatt nő meg a vezető tere arra, hogy történetében olyan valóságot konstruáljon, amely révén úgy tudja a választók valóságképét formálni a válsággal kapcsolatban, hogy azok ne a normál helyzet mihamarabbi megteremtését követeljék. Következésképp, a voluntarista forgatókönyv esetén a vezetőnek lehetősége van elsődleges értelmezési keretet kialakítani a válságról, s a válság narratíva általi permanenssége – meggyőzés és manipuláció révén – létrehozhatja a követni készséget,

s igazolhatja a vezér karizmáját, nem mindennapi képességeit (amely, adott esetben rutinizálódhat).

Figyelembe véve a politikai vezetés és válsághelyzet problémáját vizsgáló hazai irodalmat, e problémakör olyan elméleti és empirikus területet jelöl, ahol a szociálkonstruktivista elméleti pozíció és a politikai vezetés között fennáll, akár erősebb formában is, az „elektív affinitás”. A történetalkotás szerepét és jellegét vizsgálva látható volt, hogy a konstruktivista és voluntarista foratókönyvekben megfogalmazódnak a politikai valóságra, mint jelentésszerű valóságra vonatkozó szociálkonstruktivista előfeltevések egyfelől, miközben a politikai vezetők kiemelkedő szerepet játszanak e valóság nyelvi-diszkurzív alakításában másfelől: az innovatív válságmenedzselés, a válság kihasználása, valamint a krízis kitalálása olyan elméleti lehetőségek és fogalmi kategóriák, ahol a narratívaalkotás formatív erővel bír.

POLITIKAI VEZETÉS ÉS DISZKURZÍV SZEMLÉLET

A konstruktivista megközelítés és a diszkurzív szemléletű politikatudomány közti kölcsönös vonzódást, affinitást némiképp tautologikus volna magyarázni. Hiszen egyfelől a két megközelítés a társadalmi és politikai valóságra vonatkozóan (általánosan) nagyon hasonló előfeltevésekből indul ki (főként az interszubjektív értelem- és jelentésadási folyamatok központi szerepe emelhető ki), másfelől pedig a hazai diszkurzív-interpretatív szemléletű tudományos irányzatot tágabban a szociálkonstruktivizmuson belül lehet elhelyezni (Szűcs, 2010: 23.).

A magyarországi kutatások vonatkozásában természetesen elsősorban a Szabó Márton nevéhez köthető (heideggeri-gadameri hermeneutika szemléleti alapján álló) diszkurzív politikatudományi iskolát kell említeni – jelezve persze azt, hogy egyrészt a teljes szakirodalom „beemelése” jócskán szétfeszítené a tanulmány kereteit, így e helyütt Szabó két kötete jelent hivatkozási alapot (2003, 2016); másrészt pedig, hogy Szabó munkássága tematikája szerint nem kötődik kifejezetten a hazai politikai vezetéskutatáshoz. Ugyanakkor a politikai vezetéssel foglalkozó magyarországi vizsgálódások is kiemelt érdeklődést mutatnak részben a diszkurzív, tágabban az interpretatív szemlélet iránt (Illés, 2016; Illés–Körösi, 2017; Körösi et al., 2018; Metz 2017a, 2018) – tematikájuk szerint különösen a válságkonstrukciók és -narratívák elemzése kapcsán –, ezért módszertani felfogását és szemléletét tekintve lehet beszélni hangsúlyos irányról.

Így e rész a politikai vezetés és történetalkotás konstruktivista felfogásának, illetve a hazai, diszkurzív szemlélettel dolgozó vezetéskutatási munkáknak az érintkezési pontjait vizsgálja, feltételezve azt, hogy a szociálkonstruktivista

és diszkurzív megközelítés között szorosabb kapcsolat áll fent. A fejezet (1) a diszkurzív szituáció kategóriáit, (2) a diszkurzív kormányzás koncepcióját, (3) a rekonstruktív vezetést, valamint (4) a válságnarratívák néhány diszkurzív stratégiáját elemzi.

(1) *A diszkurzív szituáció kategóriái.* A politizálás összetett helyzeteként felfogott diszkurzív szituációk beszédcselekvések révén létrejött, változó (valóság)konstrukciók, amelyek elemzése négy egymáshoz kapcsolódó kategória mentén történhet (Szabó, 2003: 215–230.). A *kritérium* olyan beszédcselekvés, amelyben a beszélő determinálja saját beszédét; rögzíti azt a közeget, amelyből a beszéde folyik vagy következik. Medgyessy Péter számára 2002 őszén a kiszámíthatóság és számonkérhetőség volt fontos – ezt Szabó példájában (a beszédcselekvés logika alapján) megbízhatósági kritériumnak nevezi. Tulajdonképpen a *mi a probléma*, illetve a *mi a helyzet* kérdéseire adott válasz jelenti a kritériumot: milyen okok, motívumok, szándékok késztették a beszélőt (a vezetőt) megszólalásra, valamint milyen jelentéviszonyokat tár fel az általa megnevezett (cselekvő beszédével ezáltal konstruált) politikai valóságból. Ez utóbbi részmegjegyzés vezet el a második kategóriához, a *feltételhez*, amely nem más, mint „a kritériumhoz rendelt érvényességi elem”. A feltétel(ek) révén konkretizálják és bontják ki, értelmezik a szereplők a kritériumot, létrehozva ezzel a beszédshituációt. Az előző példánál maradva, ez a száznapi program, intézkedési terv kidolgozása, amely lehetővé teszi a számonkérhetőséget. A feltételek azonban nyitottak: mint arról fentebb már volt szó, a cselekvésként felfogott értelmezési folyamat kontingens, azaz mindig lehet másként is cselekedni. Így a kondíciók – melyek révén értelmezik a szituációt – nem mindenki számára ugyanolyan fontosak, a feltételek rivalizálnak egymással, sőt némely érvényességi elem státusa megváltozhat: lehet belőle kritérium. A *diszkurzív eljárás* „a kritérium és a feltétel együttes használata során követett metódus, amelyet a beszélő az adott kritériumhoz kapcsolódó feltételek használatában valósít meg” (uo.). Végül, a negyedik kategória a *diszkurzív stratégia*, mely azt mutatja meg, hogy miként formálódik a beszédshituáció a kritériumok és feltételek viszonyát alakító különböző eljárások által; vagyis azt, hogy milyen irányba megy a diskurzus. Noha terjedelmi okok korlátozták a bővebb kifejtést, e szempontok révén talán némileg sikerült összefoglalni az előző fejezetekben a narratívák szerepéről és státusáról mondottakat. Ami a hazai vezetéskutatásban elvégzett empirikus munkákat illeti, Illés Gábor egy 2016-os cikkében e kategóriák szerint elemezte és hasonlította össze Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságnarratíváját (lásd: Illés, 2016).

(2) *A diszkurzív kormányzás koncepciója.* A politikai vezetéssel foglalkozó hazai munkák egy része, mint ahogy az az előző fejezetben látható volt, a („méréselt”) konstruktivista megközelítés megfontolásait is beépíti analitikus vizsgálati keretébe. Ezen túlmenően azonban, e kutatások nem pusztán

a szituáció jelentésadás általi formálását ismerik el, hanem azt a diszkurzív institucionalizmus és kormányzás koncepciójával összekapcsolva, kiterjesztik a közpolitika–alkotás szférájára is. Vagyis azt vizsgálják, hogy rendkívüli, válsághelyzetben milyen szerepe van az eszméknek és a cselekvésnek, a narratív konstrukcióknak a közpolitikai paradigmaváltásban (Illés–Körösényi, 2017: 139.).

A konstruktivista felfogáshoz e problémakör kapcsán közelebb áll a struktúra–cselekvés-vitában a cselekvő szerepét hangsúlyozó Martin B. Carstensen ún. *bricoleur* alakja (Carstensen, 2011). E szerint az eszmék nem külső struktúrák, sokkal inkább a szereplők által szabadon variálható gondolati erőforrások – ez teszi lehetővé, hogy a cselekvők egy adott paradigmán akként tudjanak kívül gondolkodni, hogy azt „szerszámosládaként” felhasználva, kreatív és innovatív módon legyenek képesek cselekedni (Illés–Körösényi, 2017: 142–143.). A *bricolage*-felfogás koncepciójában a történetalkotás problémája az eszmék harmadik szintjén válhat relevánssá: a filozofikus eszmék (politikai nyelvek, ideológiák) jelentik a diskurzusban megjelenő általánosabb elképzeléseket, amelyek eszközt jelenthetnek a közpolitikai megoldások (első szint) és a programatikus eszmék (második szint) legitimálására. A szerzőpáros szerint Orbán Viktor gazdaságpolitikájának fontos eleme volt a történetalkotás, amellyel igazolni kívánta heterodox lépéseit. Ezen túlmenően, ez a cselekvőorientált modell fontos következményekkel jár a diszkurzív kormányzás koncepciójára nézve is. Ugyanis e megközelítés az eszmék és közpolitikai paradigmák vezető általi, interszubjektív interpretációk és diskurzus révén való alakítását, formálását emeli ki (Schmidt, 2002; 2010); „a diszkurzív kormányzás a kormányzás implicit mechanizmusaira utal, amelyek a politikai nyelv narratíváin, vezérmotívumain és stratégiai metaforáin nyugszanak” (Korkut et al., 2015.).

A *bricoleur* alakjának és a diszkurzív kormányzásnak a koncepciója tehát kirajzol valamiféle szoros kapcsolatot a politikai vezetés konstruktivista felfogásával, különös tekintettel a történetek, narratív konstrukciók szerepének, valamint átfogóan a cselekvés diszkurzív mozzanatának vonatkozásában. Azonban e koncepció beemelése a hazai irodalomba némi „letérést” jelent a főáramot képző vezércentrikus és a cselekvés voluntarizmusát, a vezetés *leadership* jellegét hangsúlyozó felfogástól, amennyiben a diszkurzív institucionalizmus esetében inkább a *governance*- (kormányzás) probléma interpretatív megközelítéséről van szó (hozzá kell tenni ugyanakkor azt is, hogy az Illésék által is hivatkozott Carstensen és Schmidt éppen a cselekvők szerepét értékelik fel, amely tovább bonyolítja a problémát).

(3) *Rekonstruktív vezetés.* A hazai kutatások vonatkozásában egy másik elemzési keretet jelent Stephen Skowronek rekonstruktív vezetés-koncepciójának konstruktivista olvasata. Illés, Körösényi és Metz (2018) Orbán Viktor rekonstruktív vezetői stílusát, tevékenységét elemezte Skowronek *order-*

shattering, *order-affirming* és *order-creating* kategóriáival. A skowroneki analitikus keret konstruktivista értelmezése abból a szempontból sajátos, hogy a nemzetközi szakirodalom Skowroneket a politikai vezetéskutatás ún. kontextualista megközelítéséhez (*contextual analysis/approach*) sorolja (t Hart, 2014). Noha ez a szemlélet a szituációs tényezők elemzésére helyezi a hangsúlyt (t Hart–Uhr, 2008: 13.), és azt vizsgálja, hogy a környezet hogyan és mikor formálja a politikai vezetés lehetőségeit (t Hart, 2014), addig e vezetés-elméleti felfogásban két olyan tendencia kezd kirajzolódni, amelyek a hazai diskurzus sajátosságai szempontjából mindenképp érdekesek. Egyrészt, a kontextualista irodalomban sokáig meghatározó kontingenciaelméleteket elkezdtek felváltani a cselekvést felértékelő elméleti-fogalmi keretek (Riker, 1986; Skowronek, 1993), másrészt, a korábbi determinista előfeltevésekkel szemben, a kontextualista elemzésekben egyre inkább előtérbe kerül az interpretatív szemlélet (Hajer, 1993; t Hart, 2014).

E ponton tehát általánosan is, ám e helyütt konkrétan a skowroneki koncepció konstruktivista olvasata kapcsán rajzolódik ki egyfajta párhuzam a hazai diskurzus alapvetően vezérközpontú, illetve a nemzetközi szakirodalom ún. kontextualista szemlélete között. Ennek egyik eleme az ágencia (a politikai vezető) szerepének a felértékelése a környezettel szemben, másik mozzanata pedig a társadalmi-politikai valóság jelentésszerű valósággként való értelmezése. A rekonstruktív vezető elméleti keretének hazai akceptálása szempontjából mindez úgy merül fel, hogy a politikai rezsimek nem a társadalmi igények mentén történő átalakulását, hanem a politikai vezető formatív erejét és diszkurzív képességeit, eszközeit hangsúlyozza az átalakításban. Vagyis, Skowronek konstruktivista olvasata teret nyit a vezetői voluntarizmus előtt, ahol a politikai vezető értelem- és jelentésadási tevékenysége nyomán állnak elő a választói igények az átalakításra (vagy terelődik el a figyelem bizonyos átalakításokról), s ebből a szempontból lehet ennek az értelmezésnek, olvasatnak a kapcsán a magyarországi kutatások sajátosságai nyomán megjelenő kölcsönös vonzódásról, affinitásról beszélni.

(4) *Válságnarratívák*. A politikai vezetéssel foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalom egyaránt kiemelt érdeklődést mutat a válsághelyzetek iránt, s noha erről a problémáról bővebben már volt szó, hasznosnak tűnhet a válságnarratívákban megjelenő néhány diszkurzív elem, stratégia, illetve a rendkívüli helyzetekről alkotott vezetői történetek rövid vizsgálata. E helyütt tehát nem a krízisben történő vezetői értelemadás szerepe, hanem a válságnarratívák analitikus értelmezése az érdekes. (Meg kell jegyezni persze, hogy a fenti három diszkurzív szemléletű koncepció empirikus „alkalmazása” is valamilyen válsághelyzet vizsgálatához kötődik.)

Metz (2017a, 2018) Orbán Viktor migrációs válságról szóló narratíváját Grint (2001, 2005) analitikus szempontjai szerint vizsgálta. E megközelítésben a ve-

zetőnek öt kérdésre kell választ adnia a történetében: a *kik vagyunk mi* az identitásépítéssel, a *hol vagyunk most* a helyzetdefiniálással, a *mit szeretnénk elérni* a vízióalkotással, a *hogyan szeretnénk elérni* a taktikaalkotással, végezetül a *miért kívánjuk mindezt elfogadni* kérdése és az arra adott válasz a követők mobilizálásával függ össze (Metz, 2017a: 241.).

A demokraciaeleméleti részben már említett, és Metz által is vizsgált karizmatikus vezető narratív konstrukciójában rendkívüli képességek birtokosaként és a rendteremtés értelmezési keretével kíván fellépni, ezért a helyzetet (a válságot) egy fenyegető, kiszámíthatatlan állapotként definiálja. Mivel a vezető célja a bizonytalanság leküzdése és új rend alapítása (Metz, 2018: 130.), ezért taktikájának része a politikai cselekvés tétjének fokozása oly módon, hogy noha háborús fenyegetettség reális lehetősége nem áll fent, a válságból fakadó kihívásokat biztonságiasítja (Buza et al., 1998; Eriksson, 2002.). Ebből következik a követőkkel kialakított viszony sajátos jellege: a válságot története révén formatív módon alakító politikai vezető az alapvető nemzeti (állami) érdekeket és értékeket egzisztenciálisan fenyegető válságot helyezi a középpontba (Metz, 2017a: 212.), s így képessé válhat arra, hogy mobilizálja és integrálja a politikai közösség szélesebb csoportjait (ez az ún. *rally around the flag* jelenség; ’t Hart–Tindall, 2009: 17.). Mindebből jól látható, hogy (különösen a karizmatikus) vezetői történetekben milyen diszkurzív stratégiák jelennek meg a válság értelmezésére és a követők meggyőzésére – illetve, hogy miként jelenik meg a konstruktivista megközelítés és a vezetés formatív ereje közti „elektív affinitás”.

ÖSSZEFOGLALÁS

E dolgozat a politikai vezetés magyarországi politikatudományi kutatásának tudományos diskurzusához kívánt hozzájárulni. A hazai vezetés-kutatási munkák fókusza alapján csoportosított három irány főként elméleti és részben empirikus megfigyelésainak vonatkozásában vizsgálta a politikai vezetés és történetalkotás konstruktivista felfogását. A dolgozat célja az volt, hogy egyrészt átfogó képet adjon a hazai kutatások állásáról és legfontosabb konzekvenciáiról (*rendszerező-strukturáló* célkitűzés), másrészt pedig, hogy mindezt egy sajátos olvasatot adó konstruktivista értelmezési keretbe illessze (*elméletileg újító* célkitűzés).

Az *elméletileg újító* szándék abban ragadható meg, hogy az írás a konstruktivista módszertani és elméleti szemléletmód, illetve a vezetés formatív erejét hangsúlyozó megközelítés között fennálló, egyfajta „rokonlelkűség” vagy kölcsönös szimpátia értelmében vett „elektív affinitást” próbálta meg ábrázolni a hazai kutatások vonatkozásában – tisztázva ezzel egy konstruktivista vezetés-elméleti pozíció alapjait. Ez az „elektív affinitás” arra a két előfeltevésre épült,

hogy egyrészt a társadalmi és politikai valóság egy jelentésszerű valóság, másrészt pedig, hogy a valóság nyelvi-diszkurzív alakításában nem mindenki egyenlő mértékben vesz részt: ami felvetette a politikai vezetés, valamint a vezetői történetalkotás problémáját. A tanulmány szerint ennek alapján a vezérdemokrácia karizmatikus vezetőképe kapcsán egyfajta mérsékelt, a kontingencia-probléma és a válsághelyzetben történő politikai vezetés tekintetében erősebb, végezetül a diszkurzív-interpretatív szemléletű „módszertan” esetén egyértelmű „elektív affinitás” áll fent a politikai vezetés és a konstruktivista szemléletmód között.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy ez a hazai szakirodalmat jellemző kölcsönös vonzódás, szimbiózis mivel magyarázható, és miért vannak jelen a vázolt tendenciák erőteljesebben a hazai, mint a nemzetközi diskurzusban? Egyrészt, míg a nemzetközi szakirodalomban az esszencialista intézmény- és pozícióközpontú vizsgálatok „dominálnak”, addig a magyarországi vizsgálatokban a weberi módszertani individualizmus alapján a cselekvés (és a cselekvő) voluntarizmusa jelenik meg. Vagyis, a hazai politikai vezetéskutatási munkák a vezetés *leadership* jellegével, és nem *governance*-problémával foglalkoznak. Ebből következik a bemutatott hangsúlyos irányoknak a szociálkonstruktivista felfogáshoz való sajátos viszonya, hisz míg a nemzetközi irodalomban például a *core executive* elmélet interpretatív értelmezése (Dunleavy–Rhodes, 1990; Rhodes, 1995; Elgie, 2011) inkább a kormányzásra (*governance*) fókuszál, addig a magyarországi irodalomban a jelentésszerű társadalmi és politikai valóság nyelvi alakításában a vezető bír formatív erővel – így a történetalkotás vizsgálata éppen erre a sajátos *leadership* jellegre világít rá. Ilyen értelemben az „elektív affinitás” segíthet megérteni a hazai kutatások sajátosságait.

Ugyanakkor rá kell mutatni arra is, hogy e Webertől átvett fogalmi kategória adott esetben torzíthatja, nehezítheti is a megértést. Különösen igaz lehet ez a vezérdemokráciára, amely a perszonalizációt, az elnökösdést és a képviselői intézmények hanyatlását objektív adottságként kezeli, így a konstruktivista feltevések részint csak implicit módon jelennek meg. Továbbá a hazai diskurzusban jelen vannak olyan politikai vezetéskutatási munkák is (Boda, 2013; Csizmadia, 2006a, 2006b; Körösenyi et al., 2015, 2017; Körösenyi–Patkós, 2017), amelyek a kölcsönös szimpátia értelmében vett „elektív affinitás” fogalmával nem, vagy csak nehezen volnának értelmezhetők. Mégis, az írás által alkalmazott szociálkonstruktivista vizsgálati keret átfogó képet tud nyújtani e releváns és komplex kortárs hazai politikatudományi, politikaelméleti téma-terület uralkodó elméleti megközelítési sajátosságairól és meghatározó, hangsúlyos kutatási irányairól.

IRODALOM

- Árpási Botond Gergely (2018): Devolúció és Brexit. Politikai vezetés és történetalkotás a vezérde-mokrácia tükrében. *Politikatudományi Szemle*, XXVII. évf., 3. sz., 102–129. <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2018.3.102.129>
- Bennister, Mark (2012): *Prime Ministers in Power: Political Leadership in Britain and Australia*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Bennister, Mark–t Hart, Paul–Worthy, Ben (2015): Assessing the Authority of Political Office-Holders: The Leadership Capital Index. *West European Politics*, vol. 38., issue 3. 417–440. <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.954778>
- Bevir, Mark (2005): *New Labour. A critique*. London–New York, Routledge.
- Bevir, Mark (2007): Social Constructivism. In: Bevir, Mark (ed.): *Encyclopedia of Governance*. Thousand Oaks–London–New Delhi, Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412952613.n495>
- Bevir, Mark–Rhodes, R. A. W. (2005): Interpretation and its others. *Australian Journal of Political Science*, vol. 40., issue 2. 169–187. <https://doi.org/10.1080/10361140500129974>
- Bevir, Mark–Rhodes, R. A. W. (2016): Interpretive political science: mapping the field. In: Bevir, Mark–Rhodes, R. A. W. (eds.): *Routledge handbook of interpretive political science*. London–New York, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315725314>
- Blasi, Anthony J. (1991): *Making Charisma: The Social Construction of Paul's Public Image*. New Brunswick–London, Transaction Publishers.
- Blondel, Jean (1987): *Political Leadership: Towards a General Analysis*. London–Beverly Hills. Sage.
- Blyth, Mark (2013): Paradigms and Paradox: The Politics of Economic Ideas in Two Moments of Crisis. *Governance*, Vol. 26, Issue 2, 197–215. <https://doi.org/10.1111/gove.12010>.
- Boda Zsolt (2013): Politikai vezetés és kollektív cselekvés. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 3. sz., 73–89.
- Boin, Arjen–t Hart, Paul (2003): Public Leadership in Times of Crisis: Mission Impossible? *Public Administration Review*, Vol. 63, Issue 5, 544–553. <https://doi.org/10.1111/1540-6210.00318>
- Boin, Arjen (2009): Crisis leadership in terra incognita: why meaning making is not enough. In: t Hart, Paul–Tindall, Karen (eds.): *Framing the Global Economic Downturn: Crisis Rhetoric and the Politics of Recessions*. ANU Press. <https://doi.org/10.22459/fged.09.2009.13>
- Boin, Arjen–t Hart, Paul–McConnell, Alan (2009): Crisis exploitation: political and policy impacts of framing contests. *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, Issue 1, 81–106. <https://doi.org/10.1080/13501760802453221>
- Brunczel Balázs (2013): Hogyan jött létre a győztes mandátuma? In: Soós Gábor–Körösényi András (szerk.): *Azt tették amit mondtak? Választási ígéretek és teljesítésük, 2002–2006*. Budapest, MTA TK PTI.
- Buzan, Barry–Waeber, Ole–de Wilde, Jaap (1998): *Security: A new framework for analysis*. London, Lynne Rienner.
- Carstensen, Martin B. (2011): Paradigm Man vs. the Bricoleur: Bricolage as an Alternative Vision of Agency in Ideational Change. *European Political Science Review*, Vol. 3, Issue 1, 147–167. <https://doi.org/10.1017/s1755773910000342>

- Choi, Naomi (2007): Interpretive Theory. In: Bevir, Mark (ed.): *Encyclopedia of Governance*. Thousand Oaks–London–New Delhi, SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781412958660.n232>
- Csizmadia Ervin (2006a): Politikai vezetők és politikai környezet. I. Miniszterelnöki változásmodellek Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, XV. évf., 2–3. sz., 25–52.
- Csizmadia Ervin (2006b): Politikai vezetők és politikai környezet. II. Magyar miniszterelnökök egy változásmélet tükrében. *Politikatudományi Szemle*, XV. évf., 4. sz. 5–40.
- de Clercy, Christine–Ferguson, Peter A. (2016): Leadership in Precarious Contexts: Studying Political Leaders after the Global Financial Crisis. *Politics and Governance*, Vol. 4, Issue 2, 104–114. <https://doi.org/10.17645/pag.v4i2.582>
- Dunleavy, Patrick–Rhodes, R. A. W. (1990): Core Executive Studies in Britain. *Public Administration*, Vol. 68, Issue 1, 3–28. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.1990.tb00744.x>
- Elgie, Robert (2011): Core Executive Studies Two Decades On. *Public Administration*, Vol. 89, Issue 1, 64–77. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2011.01899.x>
- Elgie, Robert (2015): *Studying Political Leadership. Foundations and Contending Accounts*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-34708-4>
- Erdélyi Ágnes (1988): Megértő társadalomtudomány – angolszász módra. In: Winch, Peter: *A társadalomtudomány eszméje és viszonya a filozófiához*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Eriksson, Johan (ed.) (2002): *Threat Politics*. Aldershot, Ashgate.
- Fairhurst, Gail T.–Grant, David (2010): The Social Construction of Leadership. A Sailing Guide. *Management Communication Quarterly*, Vol. 24, Issue 2, 171–210. <https://doi.org/10.1177/0893318909359697>
- Gardner, Howard (2011): *Leading Minds: An anatomy of Leadership*. New York, Basic Books.
- Grint, Keith (2001): *The Arts of Leadership*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199244898.001.0001>
- Grint, Keith (2004): Constructivism. In: Goethals, George R.–Sorenson, Georgia J.–Burns, James MacGregor (eds.): *Encyclopedia of Leadership*. Thousand Oaks–London–New Delhi, Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412952392.n64>
- Grint, Keith (2005): Problems, problems, problems. The social construction of ‘leadership’. *Human Relations*, Vol. 58, Issue 11, 1467–1494. <https://doi.org/10.1177/0018726705061314>
- Grint, Keith (2014): Social-Constructionist Analysis. In: Rhodes, R. A. W.–t Hart, Paul (eds.): *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford, Oxford University Press.
- Gyulai Attila (2007): Egy diszkurzív stratégia értelmében felfogott igazságról és hazugságról. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évf., 2. sz., 105–122.
- Gyulai Attila (2010): A rendkívüli kormányzás retorikája. In: Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2009-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Hajdú András (2017): Politikai vezetés és válságkezelés az első Merkel-kormány idején. In: Körösnéyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Hajer, Maarten (1993): Discourse Coalitions and the Institutionalization of Practice. In: Fischer, Frank–Forester, John (eds.): *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham, NC, Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822381815-003>

- Hall, Peter A. (1993): Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. *Comparative Politics*, Vol. 25, Issue 3, 275–296. <https://doi.org/10.2307/422246>
- Hargrove, Erwin C. (1998): *The President as Leader: Appealing to the Better Angels of Our Nature*. University Press of Kansas.
- Hargrove, Erwin C. (2001): Presidential Power and Political Science. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 31, Issue 2, 245–261. <https://doi.org/10.1111/j.0360-4918.2001.00169.x>
- Helms, Ludger (2005): *Presidents, Prime Ministers, and Chancellors: Executive Leadership in Western Democracies*. Basingstoke–New York, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230502918>
- Helms, Ludger (ed.) (2012): *Comparative Political Leadership*. Basingstoke–New York, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137264916>
- Illés Gábor (2016): Válságkonstrukciók. Orbán Viktor és Bajnai Gordon válságértelmezésének összehasonlítása. *Replika*, 98. sz., 47–65.
- Illés Gábor–Körösényi András (2017): Ortodoxia, heterodoxia, cselekvés: Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságkezelése, 2009–2014. In: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Kalyvas, Andreas (2002): Charismatic Politics and the Symbolic Foundations of Power in Max Weber. *New German Critique*, Issue 85, 67–103. <https://doi.org/10.2307/3115177>
- Korkut, Umut–Mahendran, Kesi–Bucken–Knapp, Gregg–Cox, Robert Henry (2015): *Discursive Governance in Politics, Policy and the Public Sphere*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137495785>
- Körösényi András (2003): Politikai képviselet a vezérdemokráciában. *Politikatudományi Szemle*, XII. évf., 4. sz., 5–22.
- Körösényi András (2005): Political Representation in Leader Democracy. *Government and Opposition*, Vol. 30, Issue 3, 358–378. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2005.00155.x>
- Körösényi András (2007): A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évf., 4. sz., 7–28.
- Körösényi András (2016): Joseph Schumpeter: egy realista demokráciaelmélete. In: Szűcs Zoltán Gábor–Gyulai Attila (szerk.): *A hatalom kódében. Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, MTA TK PTI–L'Harmattan.
- Körösényi András (szerk.) (2017a): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Körösényi András (2017b): Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, XXVI. évf., 4. sz., 7–28.
- Körösényi András–Hajdú András–Ondré Péter (2015): Politikai vezetők: kormányfői karrier és teljesítmény. In: Körösényi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, MTA TK–Osiris.
- Körösényi András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership is Endogenously Created Crisis. *Politics and Governance*, Vol. 4, Issue 2, 91–103. <https://doi.org/10.17645/pag.v4i2.530>

- Körösényi András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2017): A politikai vezetők válsághelyzetekben: fogalmi-elméleti keret és kutatási kérdések. In: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Körösényi András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2018): Broadening the limits of reconstructive leadership: Constructivist elements of Viktor Orbán's regime-building politics. *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 20, Issue 4, 790–808. <https://doi.org/10.1177/1369148118775043>
- Körösényi András–Ondré Péter–Hajdú András (2017): A 'Meteoric' Career in Hungarian Politics. Applying the Leadership Capital Index. In: Bennister, Mark–Worthy, Ben–t Hart, Paul (eds): *The Leadership Capital Index: A New Perspective on Political Leadership*. Oxford–New York, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198783848.003.0005>
- Körösényi András–Pátkós Veronika (2017): Variations for Inspirational Leadership: The Incumbency of Berlusconi and Orbán. *Parliamentary Affairs*, Vol. 70, Issue 3, 611–632. <https://doi.org/10.1093/pa/gsx004>
- Kuipers, Sanneke (2006): *The Crisis Imperative*. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048503926>
- Metz Rudolf (2017a): Határok nélkül? Orbán Viktor és a migrációs válság. In: Körösényi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Metz Rudolf (2017b): A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei a demokráciában. *Századvég*, 85. sz., 69–90.
- Metz Rudolf (2018): *A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei és gyakorlatai a demokráciában*. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.14267/phd.2018033>
- Oakeshott, Michael (2001a): Politikai képzés. In: Uő: *Politikai racionalizmus*. Budapest, Új Mandátum.
- Oakeshott, Michael (2001b): Politikai diskurzus. In: Uő: *Politikai racionalizmus*. Budapest, Új Mandátum.
- Orr, Kevin (2009): Local government and structural crisis: An interpretive approach. *Policy & Politics*, Vol. 37, Issue 1, 39–55. <https://doi.org/10.1332/147084408x349747>
- Pakulski, Jan–Körösényi András (2013): *Toward Leader Democracy*. London, Anthem Press.
- Pakulski, Jan–Higley, John (2008): Towards Leader Democracy? In: t Hart, Paul–Uhr, John (eds): *Public Leadership. Perspectives and practices*. ANU Press. <https://doi.org/10.22459/pl.11.2008.04>
- Parsons, Craig (2018): Constructivism and Interpretive Theory. In: Lowndes, Vivien–Marsh, David–Stoker, Gerry (eds.): *Theories and Methods in Political Science*. 4th Edition. Palgrave Macmillan.
- Pocock, John G. A. (1975): *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Rhodes, R. A. W. (1995): From Prime Ministerial Power to Core Executive. In: Rhodes, R.A.W.–Dunleavy, Patrick (eds): *Prime Minister, Cabinet and Core Executive*. London, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24141-5_2
- Riker, William (1986): *The Art of Political Manipulation*. New Heaven, Yale University Press.
- Sartori, Giovanni (1999): A vertikális demokrácia. In: *Demokrácia*. Budapest, Osiris.

- Schabert, Tilo (2013): *A politikai méltóságról és jelentőségéről*. Budapest, Századvég.
- Schmidt, Vivien A. (2002): *The Futures of European Capitalism*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199253684.001.0001>
- Schmidt, Vivien A. (2010): Diszkurzív institucionalizmus: az eszmék és a diskurzus magyarázóereje. *Századvég*, 15. évf., 57. sz., 35–78.
- Schumpeter, Joseph (1987): *Capitalism, Socialism, Democracy*. London, Unwin.
- Schwandt, Thomas A. (2010): Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry. Interpretivism, Hermeneutics, and Social Constructionism. In: Bevir, Mark (ed.): *Interpretive Political Science I*. London–New York, Sage.
- Skowronek, Stephen (1993): *The Politics Presidents Make*. New Heaven, Yale University Press.
- Sohajda Ferenc (2002): Eset és esemény. A konkrétum történeti vizsgálatának lehetőségei és jelentősége. In: Szekeres Ferenc (szerk.): *A történész szerszámosládája*. Budapest, L'Harmattan.
- Stoppard, Tom (1986): *Jumpers*. London, Faber and Faber.
- Szabó Márton (2013): *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. Budapest, L'Harmattan.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest, Osiris.
- Szántó András (2017): Válságkonstrukció kontingens helyzetben: Sócrates válságkezelése. In: Körösenyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK PTI.
- Szántó András (2018): Schumpeter empirikus demokráciaelmélete. Az állampolgári politikai tudás mint a demokratikus elszámoltathatóság feltétele. *Politikatudományi Szemle*, XXVII. évf., 2. sz., 29–52. <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2018.2.29.52>
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban 1989–1993*. Budapest, L'Harmattan.
- 't Hart, Paul (2014): Contextual Analysis. In: Rhodes, R. A. W.–'t Hart, Paul (eds.): *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.011>
- 't Hart, Paul–Tindall, Karen (2009): Public leadership and the social construction of economic catastrophe. In: 't Hart, Paul–Tindall, Karen (eds.): *Framing the Global Economic Downturn: Crisis Rhetoric and the Politics of Recessions*. ANU Press. <https://doi.org/10.22459/fged.09.2009.16>
- 't Hart, Paul–Uhr, John (2008): Understanding Public Leadership. An Introduction. In: 't Hart, Paul–Uhr, John (eds.): *Public Leadership. Perspectives and practices*. ANU Press. <https://doi.org/10.22459/pl.11.2008.01>
- Tucker, Robert C. (1968): The Theory of Charismatic Leadership. *Daedalus*, Vol. 97, Issue 3, 731–756.
- Winch, Peter (1988): *A társadalomtudomány eszméje és viszonya a filozófiához*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom I*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Yanow, Dvora (2007): Narrative Theory. In: Bevir, Mark (ed.): *Encyclopedia of Governance*. Thousand Oaks–London–New Delhi, Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412952613.n337>